

Сергій Вавженчук,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри трудового права та
права соціального забезпечення
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

УДК 349.2 (477)

Дотримання трудових прав працівників: елоквенція судової практики України

Інтерес до судової практики щодо дотримання трудових прав можна пов'язувати із початком виникнення правових відносин між працівником та роботодавцем. В Україні судова практика в означеній сфері завжди висвітлювалася у працях академічних юристів та юристів-практиків. Науковці не лише висвітлюють окремі аспекти судової практики щодо дотримання трудових прав але й піддають її критиці у разі коли в ній містяться помилки правового характеру, не вірно застосовуються норми трудового законодавства.

Останнім часом судами прийнято низку рішень, постанов, що стосуються справ про дотримання трудових прав працівників. Деякі з них підтверджують підходи, що склалися раніше у науковій доктрині та судовій практиці, інші свідчать про зміну вектору судової практики у розглядуваних справах. Серед судової практики зустрічаються також й рішення в яких тлумачиться, застосовується трудове законодавство виходячи із нових поглядів щодо захисту трудових прав.

Саме тому, вказаний стан наявних проблем трудо-правового характеру є потужним поштовхом для здійснення наукової розвідки у заданому правовому векторі.

Метою цієї роботи є аналіз судової практики у справах про дотримання трудових прав працівників та виявлення стану дотримання означених прав в Україні.

Наявний пласт судової практики щодо дотримання трудових прав пов'язаний у першу чергу із численними порушеннями суб'єктивних трудових прав працівників. Згідно з даними, наведеними в Рекомендаціях парламентських слухань про стан дотримання конституційних гарантій трудових прав за 2008 рік, зазначається, що аналіз результатів перевірок, здійснених протягом 2008 р. державними органами і профспілковими організаціями, свідчить про те, що майже 90% перевірених роботодавців не дотримуються вимог трудового законодавства. Найчастіше порушуються норми щодо: (а) оплати праці – 95506 порушень або 60,2% від загальної кількості виявлених

порушень; (б) робочого часу й часу відпочинку – 26620 порушень, що становить майже 16,7% виявлених порушень; (в) трудових договорів – 13099 порушень, або 8,2% виявлених порушень; (г) правил ведення трудових книжок – 9635 порушень; (д) укладання й виконання колективних договорів – 4854 порушення; (е) трудової дисципліни – 4184 порушення [1].

Сьогодні в силу низки об'єктивних та суб'єктивних причин (тривалість процесу розгляду справи, зловживання процесуальними правами, неефективність виконання рішення суду тощо) працівники не часто звертаються в національні суди за захистом свого трудового права. Статистичні дані про відправлення правосуддя місцевими загальними судами Сумської області свідчать, що протягом 2012 р. у провадженні цих судів перебувало 18663 справи позовного провадження (у 2011 р. – 21171), з яких – спори, що виникають із трудових правовідносин – 746, що становить лише 4% від загального обсягу справ) [2]. Зважаючи на наслідки глобальної економічної кризи можна зробити висновок, що масові порушення трудових прав останнім часом стають ще виразнішими. Наприклад, в «Аналізі стану здійснення правосуддя Луцького міськрайонного суду за перше півріччя 2012 року в порівнянні з першим півріччям 2011 року» зазначається, що у 2012 р. зменшилась кількість позовів, що виникають з трудових правовідносин (перше півріччя 2012 р. – 52 справи; перше півріччя 2011 р. – 51 справа (хоча за іншими даними – 61[3]). У свою чергу, у статистичних даних Полтавського районного суду Полтавської області за 2012 р. спори, що виникають із трудових правовідносин, віднесені до «найбільш актуальних у 2012 р.», хоча за весь рік таких було розглянуто у 43 справах, що становить лише 3,06% від загальної кількості розглянутих справ [4].

Варто звернути також увагу на те, що захистити власні, гарантовані Конституцією трудові права праців-

ник може і шляхом оскарження рішення суду в судах вищих інстанцій (в порядку апеляції чи касації). Приміром, виходячи з аналізу статистичних даних про роботу місцевих судів та апеляційного суду Чернігівської області з розгляду цивільних справ у 2012 році можна зробити висновок, що в апеляційному порядку до суду у 2012 р. звернулося 158 працівників-апелянтів і за результатами перегляду судом було скасовано 37 рішень, що становить 23,4 % (у 2011 р. такий обсяг скасованих справ був на 5,8% вищим порівняно з 2012 р.) [5].

Що ж до міжнародних інституцій, то є сенс відмітити, що з формальної точки зору конституційні права вони не охороняють і не захищають, оскільки дія української Конституції поширюється лише на території України, а гарантії виконання й захисту закріплених у ній прав та свобод покладаються на відповідні національні органи влади та їх посадових осіб. При цьому, зважаючи на те, що національний Основний Закон складався і приймався під впливом фундаментальних міжнародно-правових актів (до речі, їх основні положення відтворюються в тексті Конституції), особа, чий гарантовані Конституцією трудові права було порушено, а національні способи захисту цих прав були вичерпані, паралелі цих конституційних прав можна знайти в міжнародних актах. Здебільшого окремі основні права гарантуються декількома актами, що дозволяє працівникові-жертві обирати, до якої міжнародної інституції йому звернутися за захистом. Таким чином, громадянин України, може звернутися за захистом своїх основоположних трудових прав (більшість з яких відображена в Конституції України) до відповідних міжнародних інституцій. Причому міжнародні акти, на підставі яких створені згадані інституції, прямо регламентують превентивну охорону або захист того чи іншого трудового права.

Поряд із цим, зважаючи на контент-аналіз викладеної в мережі Ін-

тернет статистичної інформації, що зосереджена на офіційному веб-сайті Державної судової адміністрації України (www.court.gov.ua), не видається можливим у процесі нашого дослідження відповісти на запитання, який відсоток складає розгляд судами справ з приводу порушень трудових прав працівників, оскільки судами таке розмежування не провадиться. Що, звичайно, можна віднести до недоліків механізму забезпечення трудових прав і свобод. Вважаємо, що аналізу (в тому числі і статистичному) обов'язково має зазнати стан дотримання трудових прав та свобод людини і громадянина, оскільки цей процес служить лакмусовим папірцем, що свідчить про дієвість та ефективність реалізації положень законодавства про працю в державі. Отже, спробуємо зробити огляд судової практики за об'єктом захисту – трудових прав працівників.

Найпоширенішим порушенням права на працю є необґрунтована відмова у прийнятті працівника на роботу, а також будь-яке обмеження прав чи встановлення переваг при укладенні, зміні чи припиненні трудового договору залежно від походження особи, соціального й майнового стану, расової й національної належності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, членства у профспілці чи іншому об'єднанні громадян, роду й характеру занять, місця проживання, що прямо суперечить і Конституції, і ст. 22 КЗпП України [6]. При цьому працівникові перед подачею в суд позовної заяви з приводу такого порушення належить попередньо проаналізувати зазначені дії роботодавця й зіставити з наступними виключеннями із цього загального правила: а) відсутність у роботодавця вакантних місць; б) недостатність або брак належної кваліфікації (у працівника, який наймається на роботу); в) обмеження, встановлені законодавством щодо прийому на роботу окремих категорій працівників (їх вік, стан здоров'я, важкі чи шкідливі

умови праці (щодо неповнолітніх і жінок), заборона в судовому порядку обіймати певні посади, робота близьких родичів (ст. 251 КЗпП України), громадянство (на окремі посади можуть прийматися тільки громадяни України) та ін. [7]. За винятком окреслених випадків відмову у прийнятті на роботу працівника слід кваліфікувати як порушення права на працю.

Окрім цього, порушеннями трудових прав працівника, що можуть бути підставами для звернення до суду, є:

- нестворення державою умов для повного здійснення для працівника права на працю, гарантій щодо рівних можливостей у виборі професії й роду трудової діяльності, нездійснення програми професійно-технічного навчання, підготовки й перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб (як правило, справи за позовами щодо таких порушень вирішуються судами не на користь працівників (Див., напр. [8, 9, 10]);

- примушування державою або окремим її органом влади працівника до праці всупереч вільному волевиявленню останнього без урахування встановлених законодавством винятків;

- незабезпечення належних, безпечних і здорових умов праці (зауважимо, що працівники звертаються з позовними заявами до суду на цій підставі в основному після того, як зазнають шкоди на робочому місці з указаних причин [11] або отримують ушкодження, через які визнаються в подальшому інвалідами [12, 13]; або ж звертаються до суду близькі родичі потерпілих, які через порушення їх трудових прав роботодавцем загинули на робочому місці чи отримали травми, в результаті яких загинули [14]);

- виплата заробітної плати, нижчої від визначеної законодавством (за наявності обґрунтованих доказів, суди, як правило, частково чи в повному обсязі задовольняють вимоги позивача на підставі такого порушення [15]);

– несвоечасне одержання оплати праці;

– використання праці осіб жіночої статі або неповнолітніх на небезпечних для їх здоров'я роботах.

Слід констатувати, що порушення права на працю має масовий характер, адже фігурує у 67727 рішеннях суду, що знайдені за пошуковим запитом «порушення права на працю» (у категорії «цивільні справи») на офіційному веб-сайті Єдиного державного реєстру судових рішень станом на 23 вересня 2015 р [16]. Аналізуючи вказані рішення по роках можна констатувати, що у 2010 таких рішень суду налічувалося 1589, у 2013 році їх вже налічувалося 16724, а в 2014 році аналізованих рішень суду було вже 17767. Як зрозуміло із контент-аналізу порушення права на працю має динаміку у бік зростання.

Не можна не звернути увагу й на те, що право на заробітну плату є предметом численних трудових спорів у судах України. Порушення права на заробітну плату є найбільш поширеною підставою для звернення працівників до суду з огляду на аналіз рішень суду з 2001 р. до 2015 р. у категорії «цивільні справи». За пошуковим запитом «порушення права на заробітну плату» (у категорії «цивільні справи») на офіційному веб-сайті Єдиного державного реєстру судових рішень 23 вересня 2015 р. знайдено 74199 рішень судів [17]. У 2014 році згідно зі статистичними даними ДСА, що опрацьовані Верховним Судом України на вимогу про стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникам суми заробітної плати, було видано 16,2 тис. [26,9 тис.]

судових наказів (їх частка від кількості виданих зменшилась і становила 8 % [9,2 %]); в цілому, задоволено вимоги про стягнення нарахованої заробітної плати в сумі 126 млн 322 тис. грн [18]. Порушення права на заробітну плату підтверджують статистичні дані діяльності місцевих загальних судів. Приміром дані місцевих загальних судів Сумської області свідчать, що за 2012 р. судами видано 26573 виконавчих документів на суму 91605722 грн, з них – 935 на суму 6148251 грн. за рішеннями щодо трудових спорів [2].

Підсумувавши викладене, можемо констатувати, що мета роботи досягнута, адже здійснено аналіз судової практики у справах про дотримання трудових прав працівників та виявлено стан дотримання означених прав в Україні. Також автор прийшов до наступних висновків. По-перше, трудові права працівників постійно є об'єктом судового захисту в Україні. По-друге, аналіз судових справ свідчить про незадовільний стан дотримання роботодавцями в Україні розглядуваних прав працівників та щорічне збільшення числа таких справ. Ось чому в умовах реформування трудо-правового поля все більшої актуальності набуває розроблення й удосконалення ефективного правового механізму захисту й превентивної охорони трудових прав працівників із обов'язковим врахуванням узагальненої та систематизованої судової практики у цій сфері. По-третє, виявлено найпоширеніші порушення трудових прав працівників.

Список використаних джерел

1. *Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан дотримання конституційних гарантій трудових прав громадян», затв. пост. Верхов. Ради України від 15.01.2009 р., № 892-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2009. – № 28. – Ст. 370.*

2. *Аналіз стану здійснення правосуддя місцевими загальними судами Сумської області за 2012 рік // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: court.gov.ua/tu19/statistika/ogl_1/.*

3. *Аналіз* обліково-статистичної роботи Луцького міськрайонного суду за I півріччя 2011 року в порівнянні з I півріччям 2010 року // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://court.gov.ua/sud0308/statistik/stat2011/>.
4. *Аналіз* судової статистики Полтавського районного суду Полтавської області за 2012 рік // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: court.gov.ua/tu19/statistika/ogl_1/.
5. *Аналіз* статистичних даних про роботу місцевих судів та апеляційного суду Чернігівської області з розгляду цивільних справ у 2012 році // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: court.gov.ua/sud2502/news/26172/.
6. *Кодекс* законів про працю України: затв. Законом УРСР від 10.12.1971 р., №322-VIII // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1971. – №50 (Додаток). – Ст. 375.
7. *Право* на працю // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=7592324.
8. *Апеляційний* суд Миколаївської області. Колегія суддів судової палати в цивільних справах апеляційного суду Миколаївської області. Справа № 22-ц-1490/3213/12. Категорія 52. Рішення від 25 грудня 2012 року // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28514165>;
9. *Краматорський* міський суд Донецької області. Справа № 2/528/55/12. Рішення від 31 жовтня 2012 року // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27338504>;
10. *Апеляційний* суд Донецької області. Справа № 22ц/775/908/13, Категорія 55. Рішення від 31 січня 2013 року // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31210065>.
11. *Апеляційний* суд Донецької області [номер справи не зазначено]. Категорія 32. Рішення від 13 травня 2013 року // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31644978>.
12. *Советський* районний суд м. Макіївки Донецької області. Справа № 2-546/117/12. Рішення 23 січня 2012 року // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24443821>;
13. *Ленінський* районний суд м. Кіровограда. Справа № 1111/9540/12. Рішення № 2/1111/2250/12 від 29.11.2012 року // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27793031>.
14. *Токмацький* районний суд. Справа №2-335/12 №0824/1322/12. Заочне рішення № 0824/1322/2012 від 13 червня 2012 року // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27850496>.
15. *Армянський* міський суд Автономної Республіки Крим. Справа № 102/682/2012. Провадження № 2/102/158/2012. Рішення від 25 червня 2012 року // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24986890>.
16. *Єдиний* державний реєстр судових рішень // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Page/742>
17. *Єдиний* державний реєстр судових рішень // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Page/11>
18. *Аналіз* стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2014 р. // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/08D6D81633314B66C2257E99003B23F0>

Вавженчук С. Я. Дотримання трудових прав працівників: елоквенція судової практики України

Дана стаття присвячена аналізу судової практики України у справах про дотримання трудових прав працівників. Окрема увага приділяється аналізу стану дотримання роботодавцями в Україні розглядуваних прав працівників та виявленню основних порушень роботодавцями трудових прав.

Ключові слова: дотримання трудових прав, захист трудових прав, охорона трудових прав, судова практика.

Вавженчук С. Я. Соблюдение трудовых прав работников: элоквенция судебной практики Украины

Эта статья посвящена анализу судебной практики Украины, которая касается дел о соблюдении трудовых прав работников. Отдельное внимание уделяется состоянию соблюдения работодателями в Украине указанных прав работников и выявлению основных нарушений работодателями трудовых прав.

Ключевые слова: соблюдение трудовых прав, защита трудовых прав, охрана трудовых прав, судебная практика.

Vavzhenchuk S. Observance of labor rights: eloquence of judicial practice in Ukraine

This article analyses the judicial practice in Ukraine in cases connected to observance of labor rights. Special attention is paid to analyzing the state of compliance by employers in Ukraine with the rights of employees and the detection of major violations of labor rights.

Key words: observance of labor rights, protection of the rights, judicial practice..

